

Съвременният интерес към комуникативния характер на литературното творчество преориентира литературноисторическите изследвания, като постави акцент върху рецепцията на творбата и актуализира връзката творба—читател. Триединството автор—творба—читател получи нови измерения и стана отправна точка за методологическо преосмисляне на традиционни литературоведски постановки, засягащи природата на художественото творчество, неговото естетическо и социално въздействие, а също така по-тясно свърза историзма с динамиката на литературния процес, с неговото типологическо моделиране.

Системата от взаимовръзки, заключени в триада автор—творба—читател (възприемател) са предмет на изучаване в редица съвременни трудове. Като свеж пример ще посоча книгата на Доно Левов „Писател—творба—възприемател през Българското възрождение“ (1988), първото българско изследване в тази област, което обвързва проблемите на литературната рецепция с конкретен период от българската литературна история. Споменавам тази книга, защото в настоящата рецепция ще стане дума за една друга разработка на рецепционната проблематика — книгата на чешкия литературовед Павел Вашак „Автор, текст и общество“. Сравнението се налага от само себе си — подказва го заглавието — наблюдаем върху този факт, за да подчерта актуалността на проблематиката. Сходните заглавия обаче скриват различия в подхода към нея, в направените изводи и в тяхната литературноисторическа конкретизация. Без да си поставям за задача сравнителното разглеждане на двете книги, смятам, че на фона на българския принос в тази проблематика отношението към чешкото изследване ще събуди по-неформален интерес.

Чешкият литературовед Павел Вашак има математическо образование и прилага математически методи (математическа лингвистика и математическа статистика) в своите литературоведски разработки. Като привърженик на методологическата интеграция между точните и обществените науки, той се стреми да изработи свой подход към въпросите на литературознанието — в „Автор, текст и общество“ посвеща цяла глава на понятието система и на системите в литературната наука. Тази негова изследователска черта не влиза в противоречие с филологическия стил на мислене, тъй като авторът откликва на актуалните литературоведски проблеми и методологически се синхронизира с тяхната разработка. За това говорят първите четири глави на книгата („Системите в литературната наука“, „Системна текстология“, „Текст, творба и общество“, „Социална система“), които имат теоретичен характер. Генезисът на текста на литературната творба и нейната социална реализация — това е изследователската задача на автора. За тази цел той се стреми „да изработи такъв

метод, който ще даде възможност да се реконструира обективно историческият процес на текста и начинът на възприемане на творбата в обществото“ (с. 7). Тук трябва да направим някои уточнения относно съдържанието на използваните от автора понятия. На първо място, разграничаването на текст, или материално фиксираната форма на творбата от процеса на рецепция, който превръща текста (материалния факт) в творба. Освен това Вашак разбира рецепцията като включване на текста на творбата в социалната комуникационна система, което само по себе си е един сложен процес на реализация на творбата, на нейните идейно-художествени качества, и този процес на реализация не може да се измери с количеството индивидуални рецепции. Затова той говори за система на социална реализация на творбата и си поставя задачата да реконструира този процес, на основата на един детайлно разработен системен анализ (в „Реализация на творбата“, с. 69—75). Понятиятният апарат, въведен в първата глава на книгата, макар че е изграден върху математическото схващане за система и системен анализ, е функционално съотнесен с литературоведски категории и понятия, което придава логическа последователност на изложението. Така понятиятният елемент на системата, множество от елементи, системотворен критерий подучават литературоведска „апликация“ — елементи на системата могат да бъдат: автор, литературна група, списание, алманах и т. н. За по-голяма яснота и прегледност ще илюстрираме теоретическите разсъждения на автора за съдържанието и принципите на системата в литературната наука: „В хода на създаването на една система, при определянето на нейните елементи, трябва да имаме предвид и да спазваме разграничителното равнище. Ако решим, че някое явление е елемент, трябва да имаме предвид това, проникването в елемента е нещо принципиално несериозно, на даденото равнище на разсъждение елементът трябва да остане черна кутия (black box) — казано с езика на теорията на системите. Същевременно обаче относителността на елемента и системата е твърде важна. Всяка система може да бъде съставна част от по-висша система (метасистема) и в този смисъл самата да бъде елемент. По същия начин всеки елемент може да бъде система. При изучаването (създаването) на една конкретна система елементът е неделим, както вече казахме, макар че по принцип е делим. На тази релативност отговаря и познавателният процес: това, което изглежда краен елемент в процеса на познанието, се оказва сложна система“ (с. 16). Към този цитат ще добавим и едно уточнение на автора за релативността на принадлежността на елемента към системата, т. е. че елементът може да бъде съставна част от повече системи.

Използването на този системен подход към набелязаните в труда литературоведски

проблеми се оказва доста функционално, защото дава възможност за изработването на съществени за дадения проблем критерии и структурни модели, които улавят динамиката, процесуалността на връзките и отношенията. Ще припомним, че теорията на съвременното сравнително литературознание също се стреми към системен анализ на междулитературните връзки и контакти, към динамичното им моделиране (това се вижда най-вече в понятията световна литература или литературни общности).

В тази връзка внимание заслужава главата „Системна текстология“, където с помощта на изработения системен подход авторската атрибуция се освобождава от емпиризма и описателната статистика, изучава се процесът на възникването на текста на творбата. Една от основните задачи на текстолога П. Вашак вижда в това да намери вътрешната връзка между текстовите редакции (вътрешното време на текста), да открие диалектичката структура на тези връзки. Тук заслужава внимание твърдението му, че текстовите връзки имат свое, вътрешно време (свързано със замисъла на автора), което не отговаря на хронологическата подредба на текстовите редакции според тяхното възникване. Представената системна текстология дава възможност да се определят и обособят онези текстови извори, които действително имат отношение към създаването на текста на творбата, като се намери пресечната точка между генеалогия и типология на текстовите връзки. Системният анализ в сравнителното литературознание по подобен начин търси пресечната точка на контактогенетични и типологични връзки.

Тук е мястото да посоча, че подчертано теоретичният характер на изложението затруднява неговото възприемане и създава впечатление за една нефилологическа абстрактност. Макар че това е само едно повърхностно впечатление, защото в приложната втора част на книгата, която разглежда социалната реализация (рецепцията) на творчеството на Карел Хинек Маха за период от 100 години, читателят се убеждава в ефективността на изобретения метод. И все пак, въвеждането на някои понятия (като понятието стема например) се нуждае от една по-конкретна илюстрация. Ще спомена също така и известно изолiranje на автора от сходни литературоведски разра-

ботки на разглежданите от него явления (рецепция, националната литература като адресат на рецепцията и като система, връзката национален език и национална литература и т. н.) и методи (например структурален и системен анализ).

В главите „Реализация на творбата“ и „Социална система“ се съдържат редица изводи и наблюдения с безспорно значение за литературната теория и история. Вашак твърде подробно разглежда процеса на социална реализация на текстовото съобщение или процеса на превръщане на текста в творба. Той търси връзката между историческата динамика на рецепцията и традиционните форми на периодизация на литературноисторическия процес; същественото в случая е, че разработва системен метод за проверка на действително литературната мотивация на възприетите периодизационни граници („Трите множества на литературната история“, „Промяна на текста в творбата“). Този метод, който е трудно да се опише, но който систематизира рецепционните данни по начин, подходящ за машинна (компютърна) обработка, е конкретно и успешно приложено в приложната част на книгата за рецепцията на К. Х. Маха. Интересно е да се отбележи, че систематизирани документи на рецепцията, Вашак създава „матрица на цитиранията“ — дазовани в текста имена на автори, школи и направления, списания и т. н. Всяко такова назоваване изразява определен смислов контекст, с който се сравнява възприеманият текст. Така чешкият изследовател прави интересни наблюдения за несъвпадението между действителната рецепция на Маха през даден период (1836—1858) и създадената литературноисторическа представа за тази рецепция. Смятам, че методиката на автора, с която реконструира функционалната връзка на възприеманата творба с нейния адресат (социална система), е значителен принос към проблемите на съвременната литературна история. Книгата на Павел Вашак има и един друг важен принос (който между другото е цел на самия автор) — ползата и необходимостта от методологическата интеграция между хуманитарни и „точни“ науки, между култура и научно-техническа революция.

Христина Балабанова